

## Ady Isten-élménye

BATA IMRE

Elég oka volt ADYnak hangoztatni, hogy a Halál rokona. Már az *Új versekben* ott van a *Sírni, sírni, sírni*, számos éjszakás verse közt talán a leg-sötétebb hangulatú, vacogó halálfélelem megnyilvánulása. Főnévi igenevek sugalmazzák vacogtató kizárólagosságát. A lírai helyzet időtlenségét fejezi ki ez a grammatikai jellegzetesség. A helyzet itt azon nyomban állapotnak van állítva. Az infinitívus az időtlenséget érzékelteti:

Várni, ha éjfél t üt az óra,  
Egy közeledő koporsóra.

Valahány éjjel, mindig közeledik az a koporsó, s a koporsóban az idegen halott.

Remegve, bújva, lesve, lopva  
Nézni egy idegen halottra

s ehhez képest minden viszonylagos. Ha pedig azt is megfontolom, hogy az idegen halottban ADY saját halálára néz, mert mire másra? — hiszen saját halálunk van olyan idegen, mint ez a folyton visszatérő látomány, az én halálom az én idegenségem, akkor ez az elementáris halálfélelem-kifejezés maga az abszolút rémület.

ADY rémülete indokolt. A gyógyíthatatlan betegség tudatában újul meg folytonos a lelki processzus, aminek számos alakja van a *Sírni, sírni, sírni* vízióján túl is. A múlttagadó gesztusok variánsai, a magát megbabonázottnak érző benutság a visszafordíthatatlan időt tudatosítja ADYban, a fölismerést, hogy tévedését nem korrigálhatja, s nincs más, mint

Megbánni mindent. Törve, gyónva  
Borulni rá egy koporsóra,

végrendelkezni, szörnyű testámentumot írni, „És sírni, sírni, sírni, sírni”. Ám ilyen rémület vonzásában fölkorbácsolódik az életöszton, a halálfélelem az életvágyat hívja, ADYnál a Halál és Élet egymás nélkül nincsen, s e kiélezett polarizáltság a lélek fölfokozottságának a következménye, s a feszültséget oldani csak a mámor tudhatja. Ezért menekül ADY éjszakáiba, ezért hajszolja magát hajnalig, virradatig úgy, ahogy FÜLEP Lajos vagy KRÚDY érzékeltette ADY Endre éjszakáit, már azokat, amelye-

ken társai lehettek; a magános ADY-éjszakákról csak versek tanúskodnak: *A Sírni, sírni, sírni* vagy az *Özvegy legények tánca*. Egyik, akár a másik a legnehezebben értelmezhető, de nem reménytelen az értelmezésük, s főként, innen juthatok ADY Isten-élményéhez.

Már a cím is rejtelen: özvegy legények. Volnának ilyenek? Mert vagy özvegyek, s akkor nem legények, ha pedig legények, miben özvegyültek? Nem tényvalót jelent a szintagma, jelentése képtelenség. ADY úgynevezett szimbólumvilágába jutottunk, de ezt is csak könnyebbségünkért mondom. Mert semmi szimbolikus a kifejezésben! Özvegy legények nincsenek a tapasztalati életkörön, de miért ne jelenthetne az érzéki valamit, ami nem a közvetlen tapasztalat körén mutatkozik? Hiszen az sem kevésbé rejtelmes, hogy ADY Szent Györgyöt emlegeti. A koraközépkor szentje, a Sárkányölő, aki maga se tudja, miért állott az új vallás mellé, de megöli az ősvallás istenét, a Sárkányt. „Szent György nap éjén sipítók, nyugtalanok a denevérek”, ezek a sárkányutódok, vagyis van abban logika, ha ADY özvegy legények, sárkányölő Szent György nap és sipító denevérek éjszakáját szenvedti. Ezt a fantasztikus dimenziót összetartó renddégészíti ki „Kiméra asszony serege”, amely „buta valót öldös, ahol jár”.

Am kicsoda Kiméra?

Szörnyeteg az ógörög mitológiában. Belerophon győzte le a kígyótestűt. Későbbi szóhasználatban agyrémet, kényszerképzetet is jelent a kiméra. Rögeszmék sokasága Kiméra asszony serege. A *Jehan Rictus strófáiból* egyik szakasza is ezt tanúsítja:

Él minden szívben egy bolond Kiméra,  
Van mindenkinek álom-szeretője:  
Ráleltem én is már a magaméra.  
Enyém. Ne fájjon a más feje tőle.

Kiméra asszony ADYNál: agyrém, rögeszme, álom-szerető, nem a tapasztalat által igazolt érzéklet, élmény, hanem a bensőben képződött hiány-kompenzáció. Az *Özvegy legények tánca* Kimérát a buta valóval szemben vonultatja föl; ami a valót butává minősíti, a szétesettség, a diszkontinuitás, s a közbül-közbül tátongó hiány, ez a kettősség, mely ADY bensője, ahogy *A nincsen himnusza* racionálisan, formális logikai egyszerűséggel kifejezi:

A Van csak egy rossz álom  
S a valóság a volna.

— — — — —  
Nincsen semmi, ami van,  
Egy való van: a Nincsen.

ADY özvegy legényei a Nincsen dimenzióját népesítik be. „Dohos várak ótermeiben” ropják a táncot, kiméras lelke szakadékos barlangjában. *A vár fehér asszonya* a tanúnk, ADY lelke: „A lelkem ódon, babonás vár...” Abban a várban egy fehér asszony bolyong, az is Kiméra, kényszerképzet, rögeszme a „buta való” érdekéből tekintve, s LÉDA a gyalogabb képzeletnek, de LÉDAként is Kiméra. S ha már ennek serege van, akkor ADYNak meg lehetnek özvegy legényei, amazoknak — a feminin képzet-minőségeknek — masculin kiegészítői, hogy a pólusok páros-ellentétes léte meglegyen.

Az „özvegy legények” különben Hopp Sárít és Ave Máriát „váltva és bo-  
kázva dalolnak”. Profán nótát és szent éneket tehát, hogy ismét párosak  
és ellentettek legyenek a pólusok, mindig a „Van” és a „Nincsen” ellentett  
kettősét mintázva, mivel valami és az ellentéte valahogy teljes, egész  
benyomást tud tenni. Járják az „özvegy legények”, míg Kiméra asszony  
serege öldösi a buta valót, de tánc és küzdés nem tud összehangolódni; a vers  
arról szól, hogy nem tud megszületni.

Van Kiméra asszonymnak magának is oppozíciós ellenpárja.

Ahol Kiméra asszony serege hadakozik, ott a buta való összefoglaló  
neve ős Kaján. Úgy értve ezt, hogy a buta való mélyén ott az eredet, s azt  
ős Kajánnak hívják. Kiméra feminin lénye és ős Kaján masculin minősége  
feszíti a lelket, amely az ADYÉ. S ha amazt a LÉDA-élmény lökte föl az  
archaikus mélységből, vagyis Kiméra LÉDA archetipikus képze, emez  
— a buta való — abból táplálkozik, amely eleve adott: ős Kaján keletről  
jött, a rímek ősi hajnalán; jött boros kedvvel, paripásan, zeneszerszámmal,  
dalosan. A magányosan töltött éjszakát az özvegy legények és Kiméra kísér-  
tik, a boros asztal fölött borongó ADY ős Kajánnal vívja párbaját.

Szent Kelet vesztett boldogsága,  
Ez a gyalázatos jelen  
És a kicifrált köd-jövendő  
Táncol egy boros asztalon  
S ős Kaján birkózik velem.

Az „özvegy legények” ADY lelkében járják, az ős Kajánnal birkózó  
ADY viszont külső látvány. Ha magános az éjszakája, nem tud aludni,  
s lelkében zajlik a „bajvívás”, ha a másik éjszakák alkalmi következnek,  
Szent Kelet vesztett boldogsága, a gyalázatos jelen és a kicifrált köd-jövendő  
táncol egy boros asztalon. Akár így, akár úgy történik, mindenképp a  
bajvíváson a sor. De milyen más a belső vívódás és a mámoros éjszakán  
kivetült párbaj. Kiméra asszony serege buta valót öldös, ha ős Kaján bir-  
kózik ADYval, a mámoros állapotban a gyalázatos jelen, vagyis a buta való,  
meg a révén sugalmazott „kicifrált ködjövendő” táncol egy boros asztalon.  
Mindez pedig pontos értelmezése ADY éjszakáinak, a magányosoknak és  
a mámorosoknak egyaránt. A mámoros éjszakák menekvések a magányo-  
sok elől. A magányosok viszont ADY halálfélelmének vacogását fejezik ki  
plasztikusan. Elviselni ezt a halálfélelmet csak a mámoros ADY képes;  
a gyalázatos jelent és a buta valót a kicifrált köd-jövendő csak a boros asztal  
fölé hajló tudatában ellensúlyozhatja.

Roppant érzékenység, a halálfélelemmel áthatott idegrendszer „finom  
remegése” fokozza ADYban a világot fel úgy, hogy mindent szélső pólusaiban  
él át, s ez az érzékenység érteti meg velünk istenes verseinek atmoszfé-  
ráját is.

\*

Gyerekkorában kálvinista hitben nevelkedett. Isten-versei egy-tömbben,  
ciklusban csak 1908-as kötetében, *Az Illés szekerén*-ben jelentek meg. Sőt,  
e kötetnek egyenesen a nyitó ciklusa lett *A Sion-hegy alatt*. Kálvinista  
hitének csak nyomait találjuk e ciklusban. *Ádám, hol vagy?* — hallja az Úr

szavát, s válasza himnikus zsolozsma: „Szívemben már őt megtaláltam, /  
Megtaláltam és megöleltem / S egyek leszünk mi a halálban.” Százszor  
emlegetett fordulat ez; akkor fordul ADY az Istenhez, mikor nincs neki  
már lába, csak térde van, csak térde. Fontosabb, hogy Istenhez hanyatlása  
halálfélelme csitulán következik be; akkor, mikor megnyugodott benne,  
hogy mégis meg kell az embernek halnia.

Megtalált Istene a gyerekkori hitből lép ki a fénybe: „Nagy fehér fény-  
ben jön az Isten, / Hogy ellenségim leigázza.” Ez az Isten olyan, akit el  
lehet hívni, hogy pereljen a perlőkkel, hogy harcoljon a hívó elleneivel.  
A zsoltáros hangon azonban átüt a másik. *A Sion-hegy alatt* látomásában  
az Isten-kép olyan képzetekre vall, amiknek a kálvinizmus szelleméhez nincs  
közük.

Egy nagy harang volt a kabátja,  
Piros betűkkel foltozott,  
Bús és kopott volt az öreg Úr.  
Paskolta, verte a ködöt,  
Roratéra harangozott.

Ha kálvinista volt ADY Istene, itt a képe ahhoz képest profán, s katolikus  
éppúgy lehet, mint akármelyik vallás Istene. Főként mégis a katolicizmus  
szellemét közelíti ADY Isten-képe. *A Krisztus-kereszt az erdőn* is ezt az állí-  
tást erősítheti. Hajdan a fiú és atyja — két nyakas magyar kálvinista! —  
unta a faragott képet, de a halálsejtelemmel tölt lelkű fiú most áhítattal  
néz föl a katolikus keresztre.

Húsz éve elmúlt s gondolatban  
Ott röpi a szánom az éjben  
S amit akkor elmulasztottam,  
Megemelem kalapom mélyen.

ADY megtalált Istene bévül, a lélekben hírelvi magát, s jellemzője az  
alakváltó képesség. Ám egyik alakja sem közömbösíti a másikat.

Az Isten ott van valamiként:  
Minden gondolatnak alján.  
Mindig neki harangozunk  
S óh jaj, én ott ülök a balján.

Ott zúg a strófában azért a végzet szele is, az eleve elrendelésé, de ne  
feledjük, hogy a rettegő, a halálfélelemben tapasztalt ember állítja magáról,  
hogy Isten balján ül. Ám könyörületes is ez az Isten. Sokáig és némán  
várakozik,

Csak a szívünkbe ver bele  
Mázsás harangnyelvekkel néha.

Hol neki harangozunk, hol ő ver bele szívünkbe mázsás harang-  
nyelvekkel, mert „Az Isten: az Én és a Kín, / a terv, a csók, minden az  
Isten”. Az Én és a Minden reciprocitása itt a fontos, meg az, hogy a Min-  
den — *A Nincsen himnusza* tanított rá bennünket — a Van is, meg a Nincsen  
is. Hatalmas Úr: sötétség és világosság. . . Rettenetes zsarnoka szívünknek,  
s nem szabadulhatunk meg tőle, mer évezredek hozták, a benső diluviális

réteget képezi, mint akár a félelem. A félelem — a halál félelme! — Isten ősfészke, ha nem ez ősfészek maga az Isten archaikus lényege.

Az Isten az egyszerűség  
Unja a túlságos jókat  
Unja a nyugtalanokat  
S a sokszerű, nagy álmodókat.

ADY Istene a személyiség teljességében maga a tudattalan. Sokáig moccanatlan és a sötét mélységekbe simultan észrevétlen. Aztán váratlan fölragyog, mintha a Nap volna az arca. Napszemét ADYN felelji: a belsőben moccanó a külsőben ragyog vissza rá. Így pedig béke, belenyugvás ott, ahol mindeddig harc volt, bajvívás. Akkor jön, mikor elfogyott a szeretet. A szeretet híja hívja, kívántatja.

Szeress engem, mert, jaj, utálnak  
S olyan jó szeretettnek lenni...

Vagyis ADY Istene a szeretethiány kompenzációja is. Ilyen irányban leginkább lehetőség. A lehetőségben talál az Isten-képzet kapcsolatot Kiméréával. ADY kimérés lelke a lehetséges eleven tere, s ebben a térben — az abszurd, a képtelen terében — az Isten éppoly realitás, mint Kiméra asszony serege. „Istenem földben, fűben, kőben”, de „Óh, Istenünk, borzasztó Cethal, / Sorsunk mi lesz: ezer világnak? / Roppant hátadon táncolunk mi, / Óh, ne mozogj, síkos a hátad”. A keresztény Isten-képzet annyi változata mögül fölbukkan az archetípus, a Sárkány-isten, a szörnyeteg, s ADY pedig az Isten szörnyetege. Mert az Isten — Én viszony bármikor megfordítható ADY gondolkodásában. Az ő kimérés lelke, az ő istenülése.

Ez az Isten, az ADYé, az éjszakát lakja. Az álomtalan órák igézik föl:

Jön néha-néha egy jó napom,  
Mikor egész valóját látom,  
De soha-soha napvilágon.  
Velem van s mindig éjszakán.

— — — — —  
Az Istenem, tréfás Istenem,  
Vajjon miért csak éji anyék?  
Fény-nyomában szívesen járnék.  
Velem van, de csak éjszakán.

Ismerjük ezeket az éjszakákat, voltak ennél nyugtalanabbak.

Összetévesztitek a Halállal,  
Holott ő a Halálnak is ura  
S akkor vagytok a közelében,  
Ha kötekedtek a halállal.

Megvan a magyarázat is:

Batyum: a legsúlyosabb Nincsen,  
Utam: a nagy Nihil, a Semmi,  
Sorsom: menni, menni, menni  
S az álmom: az Isten.

Az éjszakai Isten, a Halálnak is ura, ADYnak megnyugvás. Megnyugvás akkor is, ha ostoros. Sok kezében annyi ostor, s köztük „csók-ostorod / Legfájóbb ostor ostoraid között”. A vidám, tréfás Isten, a csók-ostoros nyomában föltűnik a vigasztalan, a közönyös is. Az isteni közöny természetére azonban nagyon érdemes ügyelni.

Ő: Minden, de áldani nem tud,  
Ő: Minden, de senkit se büntet,  
Ő teljesíti az időt  
S nem érti meg a mi szívünket.

Hatalmasabb a Jehovánál

— — — — —  
Ő: a Muszáj, a Lesz, az Ámen.

S áldani, se büntetni nem tud, csak az időt teljesíti, vagyis maga a Végzet, a görög mitológia Három-egy-Moira alakja: a Halál is, de a nagy-nagy Élet-folyóvíz is: Minden. Tagolt és bonyolult Eszme, mitikus átváltozó-képesség, s ami ugyanaz: az Én gazdag és rejtelmes szerkezete.

ADY Isten-versei lírai gondolkodásának ontologikus rétege. Személyisége megrendültségében támad föl az Isten-élmény, s egy roppant föld-rengés nyoma valamennyi Isten-vers, semmi közül ahhoz, amit vallásos lírának minősítenek.

Az Isten, mint lelki realitás, mint vallásos élmény nem létezik:

Nincsen semmi, ami van,  
Egy való van: a nincsen,  
Az ördög a rokonunk  
s ellenségünk az Isten.

ADY Istene abban a világban, amelyben oly fölfokozva érezte magát, egyszerűen nem létezik. ADY Istene teremtett, alkotott Isten, mint a vers. ADY énje teremti, noha természetesen abból a világból — a Van-ból! —, amelyről azt állítja, hogy Nincsen. „Minden Egész eltörött” — jelenti ki, és Istene épp annak az Egésznek virtuális manifesztálódása.

\*

Véletlen alakította úgy, hogy ADY érett, saját hangú lírája kilenc kötetben jelent meg. Mert a *Versek*-et és a *Még egyszer*t csak előzménynek tekintem. ADY költészete az *Új versekkel* kezdődik és *A halottak élén*-nel zárul. Az *utolsó hajók* verseit már FÖLDESSY rendezte sajtó alá. Csak a kilenc kötet számít! Valamennyit ADY szerkesztette, ciklizálta, szentelte meg a bennük kifejeződött rendet. A kilenc könyv együtt: egyetlen konstrukció. Az *Új versek*, a *Vér és arany*, *Az Illés szekerén*, a *Szeretném ha szeretnének*, *A Minden-titkok versei*, *A menekülő élet*, *A magunk szerelme*, a *Ki látott engem* és *A halottak élén*.

Kilenc könyv sorában az ötödik: középsőnek számíthat! *A Minden-titkok versei* az életmű szimmetria-tengelye. A titkok könyve előtt ott van a *Szeretném ha szeretnének*. ADY magányossága soha oly erővel ki nem fejeződött, mint éppen ebben a könyvben. Olvassuk el *A vén komornyik* című költeményt.

Kopognak a szívemen,  
Szép, piros, méltóságos ajtón  
S jönnek a látogatók  
Fürge sorokban.

S egy vén kopott komornyik  
Vén derékkal buzgón hajlong,  
Gazdája elutazott  
Régen-régen már.

„Jó úr volt és itt lakott,  
Búsan ment el, mennie kellett,  
Házában csak én vagyok  
S már én se várom.”

„Valaki útra vált belőlünk” — mondja ADY másutt. A *Szeretném ha szeretnének* istenversek-ciklusának a címe: *Rendben van, Úristen*. Ezeknek a verseknek a szerzője a Halállal köt békét, s most — először! — a Halál az Isten:

Istenem, Halál, te tudod,  
Hogy tőlem elmúltak a bálók,  
Lakodalmak és hős murik:  
Pitvarodban állok.

Új állapot ez, az életézés új minősége. Híres dolyfét ADY hátra hagyta, s már azt tartja, hogy „Minden megszentel, ami büntet”.

Sohse szerettem úgy magam,  
Mint most a Halál pitvarában,  
Magszerettem a múltamat  
S lépek beljebb, bátran.

Nem lehet az rossz valaki,  
Akit annyian üttek, téptek  
S rosszabb úr nem lesz a Halál,  
Mínő volt az Élet.

S az Istenhez hanyatló árnyékra rápermetez az alázatosság langy esője. Ha volna még benne gőg, akár a szívével együtt is képes kitépni magából. Sopánkodik is miatta, vajon ki akarta, hogy gyerekkora egységes atmoszférájából oly messzire szálljon, és visszatérni óhajt most az Isten „unt kegyébe”. Ez is titok, ha nem a legnagyobb!

Ki akarta, hogy megtagadjam,  
Örök sorsát messzehagyjam  
S visszakolduljam örege  
Magamat ismét unt kegyébe?

Lelkes képem kinek a képe?

S ha *A vén komornyik* azt jelezte, valaki elment, s aki hátra maradt — a komornyik — látogatókat fogad, ez nyilvánvalóan a lélek integráns erejének elvesztéséről tanúskodik. Épp az ment el búsan, mert „mennie kellett”, aki a fürge sorokban sorjázó látogatókat együttessé integrálhatná. A vén komornyik csak hajlong, csak köszön, s a vendégek magukra hagyottan, külön-külön járhatnak-kelhetnek ama várbeli termekben, amelyek-

ben valamikor Kiméra asszony serege buta valót öldösött. Ahol valaha oly kemény küzdelem folyt. Mert elmúltak a bálók, a hős murik, el a lakodal-  
mak! És megkockáztathatjuk azt is, hogy aki eltávozott, immár „a Halál  
pitvarában” időz. A megkettőződött én folyománya, hogy a látogatók  
sorjázhathatnak, csak a komornyik hajlong előttük, s nincsen, aki asztalához  
invitálná őket; a benső térből hiányzik az integráló közép, s ezért jogos  
a kérdés: „Lelkes képem kinek a képe?” Mert ha nem én, akkor kép, lát-  
vány, dramatikus szintér, de minnek nevezhető? A kérdést egyetlen szava  
módosításával megtalálom egy nevezetes életidegenséget kifejező vers  
első strófájában is. WEÖRES Sándor *Le journal*jában:

kanca futott az udvaron  
egy cédrus ötlött a szemébe  
mindkettő szűz phaenomenon  
„lelkes lelkem kinek a képe”

ó bár tudnék lóul dalolni  
zablát kantárt rám Múza fonna  
abrakom hymni odi psalmi  
nyeregbe Orpheus pattanna

Vagyis a *kérdés* olyan, amire nincs válasz, s ezért lehet a poézis kezdete.  
ADY lírája: ezt teszi föl újra és újra. Nincsen válasz, s ha van, az nem felelet.  
Csak ami már benne van a kérdésben is: a hiány megtestesítése. A hiány  
metaforája: az Isten. De határozottan változni látszik. A *Vezeklő vigadozást*  
*zoltára* felismerhetővé teszi a változást.

Víg zengedezésre hivattam  
S gonosz jajjal illetem nagy személyed,  
Jehovák Jehovája Élet.

Feledtem, hogy szent az én testem,  
Mert örök Rend fehér folyói mossák:  
Csodálatos csodálatosság.

S ha Isten volt az Én reciprokja, volt életet átható panteizmus, most  
törvény: „örök Rend”, megkülönböztethető, mint előbb sosem! A meg-  
kettőződött éntudat távlatot nyújt ADYnak. S e módosult távlat kínálja  
az „avas kérdés”-t:

Itt van egy legnagyobb Valóság.  
Ez valami szent, rendetlen rend  
S az élet egy régi adósság,  
Amelyet le kell róni.

Az élet egy régi rossz emlék  
S az a nagy Valaki akarja,  
Hogy az eszéből ki ne essék  
Emléke egy köd-múlnak.

Itt nem segít templom, imádság,  
Fogadja el sorsát az ember,  
Ne várja, hogy mások megváltsák:  
Szenvedjen és haljon meg.



A magányosság tudatosultán, az elviselni tudás erejében az élet összetett élménye, a valóság kusza bonyodalma kettőződött meg, s az idegenség zűrzavarát átüti a sejtelen, mégis van ott Egység, integritás, ahol a szenvedés és halál a bizonyosság. A Rend fehér folyói adják tudtára az embernek, hogy „itt van egy legnagyobb Valóság”: vallásokon innen és túl a lét metafizikai nyilvánvalósága: az Uraknak Ura rákacag a háborúra. ADY vidám Istene akkor fordítja Nap-arcát az életre, mikor már semmi remény. A reménytelenség a végső remény. „Rendben van, Úristen!” — ez a nyugalma Adynak, s megint megmutatja magát az Eszme annak, ami hajdan:

Falusi, nádas iskolában  
Már ilyenek láttam,  
Ki rossz helyett jó és új szívet  
Adhat mindenkinek.

Szeretetnek is hívják ezt az Istent; összerelemként mindent áthatónak, halálon is úrnak, mert a temetőn is kivirágzik; ő a gyermeki hit, s ebben a hitben ismerősen jár vissza a régi felismerés:

Édes-ernyedten várok várva  
Mostmár a halálra.  
— — — — —  
Háborúba el ő bocsájtott  
S bűnökből kihántott.  
Rákacagott a háborúra  
Az Uraknak Ura.

Fölismerhető most már, hogy a gyerekkor felejtett Istenét a küzdelmekben fáradt ADY megtalálta, de nem volt képes meghatározni magának; nem látta nappal, csak éjszakán. Míg nem a bajvívásból kibontakozott a belenyugvás érzése, a „Rendben van, Úristen” — elszánt magatartása, s akkor az Uraknak Ura tréfás, mosolyos, Naparcos alakban, a mindent Egyesítő Szeretet eszméjében nyilatkozott meg az előtt, aki már a Halál pítvarában időzött.

E fölismerés *A Minden-titkok versei* mottójából is nyilvánvaló:

Bajvívás volt itt: az ifjú Minden  
Keresztüldöfte Titok-dárdával  
Az én szívemben a Halál szívét,  
Ám él a szívem és él az Isten.

Az ifjú, aki a halálfélelemmel küzdött, legyőzte félelmét, de az sincs többé, az az ifjú, mert aki van, az kettő: a szíve és az Isten. És hogy ez mennyire nem csak ötletes fordulat ebben a megrendítő belső történetben, arra egy másik vers a bizonyíték. Nem istenes vers *A föltámadás szomorúsága*, *A szerelem titkai* ciklusban találjuk. A keresztény hit diadalmas — föltámadt — Krisztusa analógiájára ADY a maga szomorú föltámadását idézi.

Piros, nagy köd-tályogok közül  
Sunyított rám a csalfa Nap,  
Midőn így szólék:  
Kelj föl és légy szabad.

Valóságos élmény rögzítése ez a nagyívű — filozófikus igényű — költemény. A magányát — üldözöttségét — szenvedő ember, aki most ADY, a tényleges magányt keresi, a pihenést, a kikapcsolódást a Tátrában. Elutazik, mert azt hiszi, evvel hátra tudja hagyni a múltat. Hol hagyja azt?

Tán Budapesten, talán máshol.  
Alig emlékszek valamire  
A néhai világból,  
De szomorúan föltámadtam.

Sebeit Tamás ujjai — a Tatra fenyvesi — tapogatják, de maga „megromoltan és feledőn” messze visszahagyta énje bizonyosságát.

És megint szólék: én nem tudom,  
Ki vagyok, éltem-e, élek?  
Valakinek neve vagyok  
Vagy örököse egy halott  
Szomorú nevének?

Az elhomálylott éntudat: volt bajvívások nagyszerű porondja: nincsen; posta hozza a leveleket; s mintha mindig, mintha régen-régen hozná, úgy hozza; meg a sebek is fájnak; azok most is égve fájnak, de „mikor kaptam, hogyan kaptam?” — arra nem emlékszik. Bolyong a fenyvesben, tót zsol-tárok harsognak ott, de

Micsoda zsoldárt is tudtam én  
Kedvesebben  
Valamikor?  
Csak hallgatok,  
Mert már mindent elfeledtem.

Dehát ebben a felejtésben érzi magát az egy kettőnek, s pontos a diagnózis, mert világos a szimptomák képe:

Óh, jaj annak, aki feltámad  
S nem érzi önnön-életét,  
Beszédje kongó báb-beszéd  
S báb-színpad bábja ő maga,  
Kérdés, kísértés és titok.

S még ezen is túl:

És tudom, hogy most már semmi sincs,  
Senkisem él  
És semmisem igaz.  
Keshedt vén arc vigyorog a tóból  
És nem tudom: ki az?  
Föltámadtam, jaj, föltámadtam.

A halálfélelmen aratott győzelem tehát nem sokat ér, mert bár nincs többé szíve félelmére, ha sírja mélyére néz, de az sincs többé, aki úgy tudott vacogni, sírni, sírni, sírni; mert immár semmi sem igaz. *Elhagyott a félelem*, írja verse fölé, s megmondja világosan, egyértelműen:

Mostmár elhagyom az Istent is,  
Mert elhagyott a félelem.

Nyitott sírokat léptem által  
Halálos éjjelen  
S fogaim nem vacognak többé  
Mert elhagyott a félelem

Jaj, jaj, nem érzem, hogy élek már,  
Mert a félelem elhagyott.

*A menekülő élet e kietlenségből talál vissza, mondván:*

Aki él, az mind, mind örüljön,  
Mert az Élet mindenkinek  
Kivételes szent örömmel jön.

S már üzen a Patyolat; szűz-tiszta gyermeki ének kívánkozik ajkára újra,  
a *Kis, karácsonyi ének*, s milyen más hangsúly köti össze a kettőt ismét:  
az életet és a halált:

Lehet: Élet se volna,  
Hahogyha nincs Halál,  
Holott ott van mögöttük  
Titokzatos Uruk,  
Valami ős és vad, szörnyű  
Szabálytalan Szabály,  
Egy nagyon nagy Üldöző.

S már nem akar róla semmit tudni, annak fogadja el, aki, vagyis  
Ismeretlennek. Ez az Ismeretlen ADY Istenének végső, mindent egybe-  
foglaló és mindent átható megjelenése; világképének ismeretlen állandója.  
Megvan vele, elboldogul általa, ahogy *A nagyranőtt Krisztusok* példázza is.

Eső után a buja gombák  
S mint Florencban a májusi virágok,  
Úgy születnek szent garmadával  
Mostanában az új és új világok.

Hogy világon mit kell értenünk, azt a következő strófa kivilágosítja:

A Bibliának egy világa  
Milyen lassú, tétova kézzel készült  
S ma egy-egy új világ mily készen  
Ugrik ki terhes, tüzes emberészből.

Világon tehát világmagyarázat, létértelmezés: világkép értendő.  
A *Bibliának* egy-világa: a bibliai világkép, mely lassan, tétován készült,  
most viszont — és korára, magára gondol itt ADY! — egy ember alkot világ-  
képet, s ahány, annyit.

Bethlehem híres csillagának  
Híre maradt csak, se hamva, se üszke,  
De ezernyi fényes csillagra  
Az ember-agy lobogóját kítúzta.

Az Élet egy elgondolása,  
Egy dal, melytől egy csúf óránk megszépült,  
Teremtés volt a lelkeinkben,  
Újra-újra egy-egy új világ épült.

A teremtő, világkép-alkotó Embert ünnepli ADY *A nagyranőtt Krisztusok-*ban, az Embert, aki ugyanaz a metafora, mint mindig volt az Isten. A meg-istenült embert ünnepli, mert övé a teremtés, „S Isten csak egy megócskult koronája”. Az Ember ott áll most, ahol eddig mindig az Istent láttuk vagy épp csak sejtettük; az Ember a maga teljes távlatában:

S mert halhatunk bármelyik percben  
S célunk mégis az örökkévalóság,  
Minden igaz ember ezért hős  
S az emberszívben van a legtöbb jóság.

S a jelenvaló látvány árnyéka a múlt, az is átváltozik:

Tömjénbúzós, gaz korszakokban,  
Mikor öltek, raboltak Krisztus-hitben:  
Akkor is az Emberben maradt meg  
Egyedül és legtisztábban az Isten.

A teremtett Isten, a hiány kompenzálta Eszme, a nagy Szándék, s

Érezzük növekvő lelkünkben  
A Lehetetlent legyőző hatalmat  
S hogy egykor egygé egyesülnek  
Az új világok, az új birodalmak.

Egy lesz majd millió világból,  
De ez az egy minden örömmel teljes  
S ez a szegény Siralom-Völgye  
Mindenkinek kedves, jó lakóhely lesz.

A kigondolt Isten, aki az Ember Szándéka, Álma, szent Lehetetlenje volt és maradt, mégis csak megteremti az Egy-Világot. A kimérés lelkű ADY, a világ — világkép — teremtő költő, a magát — énjét — veszteni is tudó, most újra tudja már, hogy kicsoda.

Szeretlek halálos szerelemmel,  
Te hú, te jó, te boldogtalan,  
Te elhagyott, te szép, béna ember,  
Te: Én szegény Magam.

Megtalált Énje „fájdalmas Én”, de

Te vagy: életek élete  
A legidegenebb és a legszebb.

A bajvívás és a következetesen kiállott éntudat-vesztés, valamennyi küzdés és szenvedés egyetlen Igét sok alakban tartott szorosan, s ez volt ADY Istene. *A magunk szerelme* így foglalja össze:

Óh, belső csaták diadal-gyémántja,  
Óh, nagy győzés a legbószzebb félen,  
Óh, rendelés, Te legforróbb Titok  
Gógómnek Gógje, nagy Góg: az enyém.

A *Ki látott engem?* kötet 1914-ben azt sugalmazza, prológosával pedig ki is mondja:

Istenülő vágyaimba ki látott?  
Oh, vak szívű, hideg szemű barátok.

Megistenülve és önmagához szelídülve, nemcsak az új Rettenet — a háború — parancsolja a Halottak élére, hanem — mint mutattam — személyisége belső története is.

Nyolc verses könyve ADYnak a kilencedik előtörténete. Az istenes versek szempontjából ez kétségtelenül így van. *A halottak élén* első ciklusa az *Ember az embertelenségben*. Az Ember nagybetűvel olvasandó, a szenvedésben és megistenülésben kristályosult Eszme, személyiség-történet sűrűdik benne. A halálfélelem tűntén elvesztett éntudat, a tárgyiasulásban átalakult személyiség kifejeződése a nagybetűs Ember, aki nem a Halált féli, hanem az embertelenséget. A ciklus első verse, az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* azokra a költeményekre emlékeztet, amelyek a halálfélelemben vacogó virrasztó Ént idézték. Ugyanúgy éjszakás vers, mint a *Sírni, sírni, sírni*, az *Özveggy legények tánca* vagy *Az ős Kaján*.

Különös,  
Különös nyár-éjszaka volt.  
Azt hittem, akkor azt hittem,  
Valamely elhanyagolt Isten  
Életre kap s halálba visz  
S íme, mindmostanig élek  
Akként, amaz éjszaka kivé tett  
S Isten-várón emlékezem  
Egy világot elsűlyesztő  
Rettenetes éjszakára:  
Különös,  
Különös nyár-éjszaka volt.

Hajlunk rá, hogy úgy olvassuk ezt a verset, mintha a háború kirobbanása váltotta volna ki, pedig másról van szó. Arról az átváltozásról, amely *A föltámadás szomorúsága* folyománya. Nem konkrét, nem egyes esemény reflexiója ez a vers, belső drámai képe inkább valaminek, ami folyton átüt ADY verseinek egy — vagy akár több! — rétegén: „Fordulása élt s volt világnak.” ADY sok tapasztalata, élménye mutat erre a nem-élményre, lassan megérlelődött fölismerésre, amelynek ő csak médiuma volt, miként élményei is csak anyag lehettek ennek az Evidenciának a kifejezésére. S ez Evidencia-sejtelem ismét ADY Isten-genezisét világítja meg számunkra. Mert az élt és volt világ fordulása ADY Isten-várásának, Isten-bizonyosságának drámai tere. Erre vall *Az akarat cselédjei* is.

Cselédjei az Akaratnak  
Most a századok között,  
Mikor így kiütközött  
Lelke a szép, ember-fenevadnak:  
Mi vagyunk cselédjei,  
Cselédjei

Az akarat — és bús cselédek:  
Istenem, én Istenem,  
— — — — —  
Kiket akartunk szépnek, szabadnak:  
Másnak a cselédjei,  
Cselédjei.

Íme, a szolgálatra rendelt lélek szomorú önmegadása! Ez a nehezen érthető vers értelme. Más akart ADY, nem szolgálni. Szabad akart lenni, kiválni én-kötöttségéből, de föltámadása csak szomorú lehetett. Nem telt öröme benne. A Van és a Nincsen egymást tartósan áthatni sose tudta. Az istenülés maradandó sose lett, az Isten — a hiány — mindig külön való maradt, s lett a háború alatt még nagyobb, mint valaha. Más várt ADY, s épp az ellenkezője következett.

Néztük: az Ember  
Külömbje magas szivárvány-hídon  
Istenülésnek amint neki-vág  
És gazdagodik, mind-gazdagodó  
Kényességekkel, új ingerekkel  
S hogy mégis-mégis szép e hivalgó  
Jószág, az Ember: maga a világ.

Ön-imádatunk kelyhe kicsordult  
S mindenkiket megitatni akart  
Nehéz kedvéből, e drága borból.

Aztán közbejött a rettenetes fordulat, a háború ténye igazolta a tegnapi tegnapot: a bajvívást, a hiábavaló küzdelem, „tegnapi kis bánataink”-at éppúgy, mint a bizakodásokat,

Óh, tegnapi cirkulusok, halott,  
Szent ábrák, gyilkos árkokba fúltak.

— — — — —  
Óh, hóhér Idő,  
Óh, tegnapi tegnap igéje,  
Megrontásoddal megszépült varázs.

A személyiség belső történetébe beleszólt a világháború, s az Isten újra megjelent — Hiánynak. ADY, a régi bajvívó, élére szökik a halottaknak:

Be szép, kísértetes világ,  
Be jó nekem be szép nekem:  
Most az igazi halaványak  
Táborában vezérkedem,  
Hogy az Életre mosolyogjunk.

A halottak élén kötetnek nincs is jellemző istenes ciklusa, viszont valamennyit áthatja a szomjas epekedés Isten után. A megnőtt élet verseit éppúgy, mint az *Ésaiás könyvének margójára* bibliás dialektusú költeményeit.

Mennyit idéztük az elmúlt évtizedekben A megnőtt élet ciklus prológus-versét, az *Iffjú szívekben élek-et!* Szűkös értelmezését! — teszem hozzá. Mert nemcsak a bizakodás verse ez, nem az önvigasztalásé! A ciklusban A hivalkodó ember jó e vers nyomában. S e ciklus versei párban járnak. A hivalkodó ember az *Iffjú szívekben élek* párja.

Csak az a fontos, ami: Én  
— — — — —  
Csak az a fontos: ki vagyok?  
— — — — —  
Csak az a fontos, ami: Én,  
Halállal és Halál nélkül,  
Holott mindenki halni mén:  
Marad a hivalkodó ember.

A hivalkodó ember, aki nagy, de csak akkor,

Mikor a világ megveszett  
S a minden-jók dögbe hullnak,  
Tudom, hogy a legnemesebb:  
Szegény, hú hivalkodó ember.

Az Én megnövekedett szerepe, fontossága szempontjából értelmezendő az *Ifjú szívekben élek* valamennyi állítása.

Szent lázadások, vágyak s ifjú hitek  
Örökös urának maradni:  
Nem adatik meg ez mindenkinek,  
Csak aki véres, igaz életű.

Igen, én élni s hódítani fogok  
Egy fájdalmas, nagy élet jussán,

mert ADY világosan látja, miben áll ez a fájdalmas, nagy élet. *Az öreg árvaság* és a *Láttam rejtett törvényed* — a következő verspár — a bizonyíték. *Az öreg árvaság* három részre bontja ADY életének ontológiai rendjét: „Árvaságom volt első diadalom”, „Azután a múlások jöttek, / Az árvaság kezdett megöregedni / S kezdett szívemnek lenni fájó semmi.” S végül: „megint jön a fájdalom... / S jöttök mindenkit pótló valakik: Diadal, Nő és gógös Árvaság.” S ebben az ontológikus összefoglalásban az Isten csak tagadva van jelen; a második szakaszban, az öreg Árvaság idején: „egyszerre csak: nincsen Isten / És aki van, nem nekem-való Isten”. Ám *Az öreg árvaság* párja metafizikát borít az ontológiára: *Láttam rejtett törvényed*.

Rejtett törvényed, Uram, akkor láttam,  
Mikor megint vígan szedtem a lábam  
— — — — —  
Kis Földeden Uram, úgy dermedett meg  
A Nyár s kivált az én nyaram,  
Miként Könyvedben írva van,  
— — — — —  
Mégfagyott az én ajándék-nyaram  
— — — — —  
Szép volt, Uram, szörnyű és tán igaz volt,  
— — — — —  
Egy-egy köved nagyon talált  
És sohasem válogatott,  
Melyik fa pusztul, melyik marad épnek.

Láttam, Uram, akkor rejtett törvényed:  
Hogy mit csinálsz: azt Te tudod.

Külön van tehát újra az Isten! *A halottak élén* költője megint menekülni kénytelen hozzá. A *Menekülés az Úrhoz* ismét a távolságot érzékelteti:

Be szép a régi kép, a tiszta,  
Be szép volt a világon élni,  
Be szép volt az a lázadó,  
Mégis uras, szent Össze-vissza.

Az elhagyott és megtagadott múltat hívja vissza most ADY, azt az időt, mikor néha még imádkozni is tudott. A megszakadt imádkozást folytatja, mert valahogyan: van Isten.

Adjuk Neki hittel magunkat.  
Ő mégis csak legjobb Kísértet,  
Nincs már semmi hinnivaló,  
Higyjünk hát a van-vagy-nincs Úrnak.

Mert ő mégis legjobb Kísértet  
S mert szörnyűséges, lehetetlen,  
Hogy senkié, vagy emberé  
Az Élet, az Élet, az Élet.

S mikor ez az Élet ragyogott, ígéretesnek látszott, azonos volt az Istennel, hogy viszont most rettenetes, hogy épp senkié az Élet, fonákján ragyog a Nap, az Isten-arc. Erre néz föl a régi rajongó:

Tréfál a kezed? Játszik? Büntet?  
Nem utáltalak meg — bennünket:  
„Te előtted volt”, Te csináltad  
S én úgy teszek, ahogy kívántad.

Nem untam meg pásztorod lenni,  
Nézni, hallgatni vagy szeretni  
S éltem csak akkor csapnám hozzád,  
Ha nem orcám volna az orcád.

„Fáj a közelség, messzire megyek” — jelenti ki ADY, s ő, aki az Istent oly közel hozta az élethez, hogy vele azonosította, most — a háború végső tobzódása idején — maga is fönny van, elkülönülten, *A csodák föntjén*.

Csillag-zuhító angyal-trombiták  
Piros hangjára addig-addig lestem,  
Míg megérkeztek a káprázatok  
S csodáit küldi, pirítva a testem,  
A nyolcadik angyal: a Láz.

Minden rendestől eltéptem magam,  
Szemem prédáit mind összezilálom.  
Életem száz mással elegyítem,  
Csapdoshasson vitézül föl az álom  
S száz színű álom-rettenet.

Csodálatos, képes rettenetek  
Szent zavaros kora, fine, szakadt rám,  
Úlnak bennem víziók és valók  
Szerelmesen, fájón összetapadván  
Hogy minden: ugyanegy legyen.



S nem lehet elfelejteni e strófák olvastán *A föltámadás szomorúsága* kettős-tudat-sugalmazta szövegét, nem *A nagyranőtt Krisztusok* bizakodását, miszerint „Egy lesz majd millió világból” . . . *A csodák föntjén* azonban úgy van az egy, hogy látszik a kettő. A víziók és valók fájón tapadnak össze, hogy minden ugyanegy legyen, s ez nem az, amiben ADY annyit reménykedett.

Így, az öröm és halál-vágy után  
Teljességgé, fantomossá válok,  
Reggelt, oldást, bizonyt nem keresek  
S leráztam a csak-ez és csak-egy jármot:  
Már minden mindent vállalok.

A Láz és én vagyunk ma a világ,  
Nem sietek, mert már el úgyse kések,  
Csillag-zuhító angyal-trombiták,  
Száz étellel fölérő jelenések  
Visznek csodák szintjére föl.

S megint ott vagyunk tehát, ahol egyszer már jártunk, a reménytelen-ség szférájában; ott, ahol csak a csoda segíthet. Ha nem is segít, de összefoglal. ADY Istene azért jelent meg újól a régi fényében, hogy a széttörött világot a lehetőben Egységnek mutassa. A Hiány megint Isten-alakban áll ADY előtt, mi több, maga is annak előtte, mert csöppet nem gondol vele most már, hogy a kettőt fölcserélje.

Ugyanott vagyunk, ahol a bajvívás idején, de elveszett az Isten—Én reciprocitás. A jelen történései benne vannak a személyiség elveszett Múltjában. A reciprocitás helyét elfoglalja az én-reprezentáció: *Már előre rendeltetem.*

Valamely Istenfejen állok,  
Mert így bírom a bírhatatlant,  
Mert így bírom el a szívemet,  
Ezt a jó és mégis rossz katlant.

Mint valami ördögös posta  
A most-idők rémületeit  
Előre és magával hozta.

Visszatér a korai Isten-kép, az, amely a korai versből ismerősünk:

Sokat emlegetlek, citállak:  
Te vagy most a legvalóbb Nem-Vagy,  
Ős magyar névvel: az Ős-állat.

ADY önértékelése most: Ami vele történt, előképe volt mindannak, ami a világban utóbb megtörtént. Mert benne zajlott a Van és Nincsen véres küzdelme, az ő lelkében táncoltak az özvegy legények hajdan. Ő próbált megszabadulni e küzdelmes állapottól, de mi esett vele?

Szabadulás fény-sáva olyan vékony  
s a Halálig sem jutottam el,  
Azután meg nincsen hajlékom  
S hajlékot az Úrnak sem építettem  
Es itt állok hitetlen.

Harcaimnak emléke sem remegtet,  
Tán helyettem járt itt valaki,  
Aki bűnös csodákat kezdett:  
Nézem és nem ismerem meg az arcom:  
Ez az én híres harcom.

Csetepatáztam örökkön az Úrral  
S pár zsoldárát megírtam talán,  
S beszélnek, hogy jöttem sok újjal,  
Beszélnek, hogy megbántottam sok régít,  
Beszélnek, így beszélnek.

Az Élet léha asszony, nem csinál semmit végig, a Halál előtt ez az Asszony Félelem, de

Hol van jó küszöbe a háznak,  
Melyet az én Uramnak építettem?

Ha harcért jár ez, hajh, miért harcoltam  
S miért volt a kiontott vér?  
Vagy átkozott vagy bolond voltam:  
Házam nincs és idegen az én arcom:  
Ez az én híres harcom.

S ugyanezt elmondja *A szétszóródás előtt*, a sorsot, mit énje reprezentál:

Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre,  
Volt útonállók új útbaállóknak  
S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,  
Tunya álmainkat jég verte  
S még a Templomot sem építettük föl.

Nem szokta ADY verseit datálni, de *A csodák föntjén*, a *Nem csinálsz házat*, *A szétszóródás előtt* s még néhány 1914 első felében keletkezett vers datálva van. A háború sejtelmében rettegő költő írta őket. E rettegés teremtette újjá Istenét is, aki most is vidám Isten. A rettegő sír, mint hajdan:

Sírjunk, mert csaltuk magunkat balul,  
Átkozunk rettenetes jogunkban.  
De bizonyos, hogy mosolyog az Úr.

Ember-faj és gyász ilyen igazul,  
Mégis sírjunk mi szörnyű jogunkban,  
De bizonyos, hogy mosolyog az Úr.

Sírjunk azért, de átkaink vadul  
Óruló nagy rohamában értsük meg,  
Ha mosolyog s csak mosolyog az Úr.

Mosolyog a „legvalóbb Nem-Vagy”, és sír, megint csak sír az, aki csak van. Elég oka van a sírásra! De „ha elmúlnak az elmúlnivalók, Holnap, Idő, örök élet-tenger” táncoltatja majd tovább a hajót, míg a vidám Isten naparca csillogtatja az „élet-tenger örök hullámain”. ADY Istene ő, a Nincsen, a Szándék, a Lehet, meg visszaverődése a van felületén, a rejtett törvények, az örök Rend, a mindenkor jelenvaló Ismeretlen.

## I R O D A L O M

- BARTA János: *Khiméra asszony serege*. = *Magyar Századok*, Bp., 1948.
- BARTA János: *Vallásos élmény, életélmény és küldetéstudat Ady lírájában*. (*Változatok egy régi témára.*) = *Studia Litteraria* Tom. XV. Debrecen, 1977.
- FÖLDESSY Gyula: *Ady minden titkai*. Bp., 1962. 2. kiad.
- KIRÁLY István: *Ady Endre*. I–II. Bp., 1970.
- KOVÁCS Kálmán: „Élet s halál együtt mérendők”. *Ady két témaköre*. = – – : *Eszmék és irodalom*. Bp., 1976.
- MAKKAI Sándor: *Magyar fa sorsa*. Bp., 1927.
- RÉVAI József: *Ady Endre*. = *Válogatott irodalmi tanulmányok*. Bp., 1960.
- SCHWEITZER Pál: *Ember az embertelenségben. A háborús évek Ady-verseinek szimbolikus motívum-csoportjai*. Bp., 1969.
- VATAI László: *Az Isten szörnyetege*. (*Ady lírája*.) – Washington, D. C. 1977.

### *Ady's Gotteserlebnis*

#### I. B A T A

ADY's Gotteserlebnis ist in seiner Angst vor dem Tode verwurzelt. Seine früh auftretende intensive Todesfurcht ist durch seine unheilbare Krankheit begründet. Die Furcht wird aber durch eine überspannte Lebensbegierde kompensiert. Seine polarisierte Gemütswelt lässt seine Lyrik mythologisch werden. Die Bestandteile seine Mythus sind Wirthernen von persönlicher Herkunft und auf Opposition von Leben und Tod zurückzuführen.

Er wurde in protestantischem Glauben erzogen, aber sein die Todesangst beschwichtigender Gottesgedanke ist mindestens ebenso katholisch und verbunden mit dem Verhängnisbewusstesein der griechischen Mythologie. Die Bildform der kalvinistischen Prädestination ist eine dreieinige Moira. ADY's Gott wechselt so seine Gestalt und Keine löscht die Andere aus. Sie sind der Ausdruck eines metaphysischen Bedürfnisses und deuten gleichzeitig auf die geschichtliche Entfaltung der Ontologie von einer Persönlichkeit. ADY kompensiert einen Mangel mit dem Gottesgedanken, ontologisch bringt er aber dadurch die Geschichte seiner Persönlichkeit zum Ausdruck.

Ein Experiment zur Aufhebung der Todesangst: das ist der von ADY geschaffene Gott. Wenn aber die Todesangst aufgehoben wird, verliert auch das Ich das Bewusstsein seiner Grenzen. Im Doppelgang des Ich's und des Nicht-Ich's erkennt ADY seine eigene Entfremdung. Das Sein und Nichtsein ist im Gottesgedanken zusammenfassbar und im Innern bedeutet diese Zusammenfassung die Vergöttlichung der Persönlichkeit. Gott und Ich sind miteinander vertauschbar.

Das Erlebnis des Ersten Weltkrieges erschüttert den Gottesgedanken. Das Tauschverhältnis wird aufgehoben und das Sein und Nichtsein kann weiterhin nicht mehr unter dem Gottesbegriff eingeordnet werden. Gott wird zum Ausdruck des Mangels und das erweckt in Ady den Gottessucher seiner Anfangszeit.

